

Michał Siedlecki

*Dział Naukowy Książnicy Podlaskiej
im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku*

**LITEWSKIE KONTEKSTY
CZESŁAWA MIŁOSZA VIKTORIJI DAUJOTYTĒ
I MINDAUGASA KVIETKAUSKASA.
ROZWAŻANIA O DUCHOWEJ OJCZYŹNIE POETY**

Czesław Miłosz (1911–2004) to ten polski poeta, którego można zarazem nazwać duchowym dziedzicem Wielkiego Księstwa Litewskiego – wielokulturowego państwa, w którym mieszały się ongiś ze sobą elementy litewskie, polskie, ruskie, żydowskie, karaïmskie, tatarskie i inne. Urodził się w Szetejniach nad rzeką Niewiażą, we wsi, która leży obecnie na terytorium Litwy. Do pewnego paradoksu urasta tu więc fakt, że w ostateczności jego rodzinne ziemie, z którymi był tak emocjonalnie związany, przegrały rywalizację z Krakowem, do którego artysta wrócił przecież na starość.

Mimo pewnych rozbieżności w wyborach życiowych poety, pragnę się skupić w swoim artykule – nawiązującym bezpośrednio do książki *Litewskie konteksty Czesława Miłosza* (2014) autorstwa Viktoriji Daujotyte oraz Mindaugasa Kvietkauskasa¹ – na następujących kwestiach literacko-filozoficzno-

¹ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, przeł. J. Tabor, Sejny 2014. Viktorija Daujotyte (urodzona w 1945 roku w Keiniškė) jest filologiem litewskim oraz krytykiem literackim. Swoje studia ukończyła na Uniwersytecie Wileńskim, gdzie aktualnie piastuje funkcję profesora. To autorka ponad 30 monografii naukowych, licznych artykułów, esejów, a także podręczników ogólnokształcących oraz akademickich. Z kolei dr Mindaugas Kvietkauskas (urodzony w 1976 roku w Poniewieżu) to literaturoznawca, poeta, eseista i tłumacz. W latach 2002–2003 studiował judaistykę w Ośrodku Studiów Hebrajskich i Żydowskich (Hebrew and Jewish Studies) na Uniwersytecie Oksfordzkim. Odbył również staże na Uniwersytecie Yale, w Żydowskim Instytucie Naukowym YIVO w Nowym Jorku, na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, jak też w Ośrodku Mojżesza Mendelssohna w Lipsku. Od 2008 roku jest dyrektorem Instytutu Literatury Litewskiej i Folkloru. Wykłada też w Katedrze

historycznych, związanych z życiem i twórczością autora *Zniewolonego umysłu* (1953): litewski krajobraz, kultura oraz historia w poezji, prozie i eseistyce Miłosza; literacko-intelektualne przyjaźnie i inspiracje artysty a proces kształtowania się jego pisarskiej aktywności: Czesław Miłosz – Jerzy Giedroyc – Sigitas Geda – Česlovas Kudaba – Vladas Drėma – Vincas Kudirka – Juozas Keliuotis – Tomas Venclova. Interesuje mnie również lokalny patriotyzm pisarza, dzieje powrotów autora *Doliny Issy* (1955) na Litwę po pięćdziesięciu dwóch latach.

Tekst mój stanowić będzie krytyczną analizę, miejscami nader oryginalnych i na poły kontrowersyjnych, poglądów litewskich autorów o Miłoszu, których badawczą perspektywę warunkuje tutaj przede wszystkim ich kultura narodowa. Zadanie to wydaje się więc o tyle utrudnione, że interpretowane w tym miejscu dzieło Litwinów, choć zostało wydane w formie monografii, pozostaje przede wszystkim w swojej warstwie językowej zbiorem różnorodnych, acz spójnych ze sobą, esejów, z którymi polemizowanie na gruncie metodologicznym wydaje się w wielu wypadkach bezzasadne.

Obraz Litwy

Obraz Litwy w poezji, prozie i eseistyce Czesława Miłosza nie był – wbrew pozorom – wyraźnie jednoznaczny, lecz ewoluował w mniejszym lub większym stopniu w poszczególnych dziełach pisarza. Spróbujmy jednak znaleźć dla tego literackiego konterfektu duchowej ojczyzny poety jakiś wspólny, uniwersalny paradygmat. Viktorijia Daujotytė i Mindaugas Kvietkauskas twierdzą na przykład w swojej książce zatytułowanej *Litewskie konteksty Czesława Miłosza*, że twórca *Rodzinnej Europy* (1958) pozostaje niecodziennym intelektualistą, w którego: „(...) przeżyciach i przemyśleniach, w poezji i eseistyce stale funkcjonują litewski krajobraz, historia i kultura (...)”². Nic więc dziwnego, że dużo uwagi poświęcają oni problematyce Wielkiego Księstwa Litewskiego. Badacze litewscy uważają nawet, że choć powyższe motywy najpełniej uobecniają się w *Dolinie Issy*, to występują one również w utworach o tak oryginalnej konstrukcji, jak tom *Gdzie wschodzi słońce i kędy zapada* (1974), a także – bez-

Literatury Litewskiej Uniwersytetu Wileńskiego (od 2006 roku). Bada wielojęzyczną literaturę Litwy. To autor dwóch monografii, anglojęzycznej antologii tekstów poświęconych współczesnej literaturze litewskiej i wielu artykułów.

² Tamże, s. 5.

pośrednio lub mniej namacalnie – we wszystkich zbiorach esejów artysty, poczynając od *Zniewolonego umysłu* aż po ostanie książki pisarza³.

Wątki litewskie pełnią bowiem – zdaniem literaturoznawców – różnorodne funkcje znaczeniowe w utworach polskiego noblisty: „(...) – dodają autobiograficznego autentyzmu, etnograficznego kolorytu, archetypowego charakteru, a może nawet, powiedzielibyśmy, wielokulturowej perspektywy”⁴. Tworzą one magiczne uniwersum dzieciństwa i lat młodościowych Miłosza, stale powracające – na mocy najodleglejszych w czasie wspomnień pisarza – niemal w całej jego twórczości, która w swojej literackiej strukturze, szczególnie w *Dolinie Issy* oraz poemacie *Świat* (1943), przypomina niekiedy formę mitu, poddawaną nieustannie prawom tego, co oniryczne, irracjonalne, baśniowe i nie do końca oczywiste⁵.

Do podobnych wniosków dochodzą zresztą Daujotyte i Kvietkauskas, którzy wychodzą między innymi z założenia, że:

W duchowej ojczyźnie poety zawsze znajdzie swoje miejsce »legenda o Litwie jako maceczniku staroświeckich cnót«. Pielęgnując tę legendę, nie kto inny jak Miłosz zasłużył się Litwie nie mniej niż W. Yeats czy J. Joyce swojej ojczyźnie Irlandii.

Pielęgnowanie legendy, przechowywanie jej w świadomości to rzecz niezwykle istotna – dzięki niej można wrócić do dawnych czasów, do historii Wielkiego Księstwa Litewskiego, swymi korzeniami sięgającej mitu. To przechowywanie w pamięci czasu, który w końcu otwiera przed nami inną przestrzeń. Ale nie tylko o legendy chodzi; Miłosz dla dobra Litwy działał też bardzo konkretnie: w czasach paryskiej „Kultury”, poprzez związki z emigracją i wsparcie w trudnych chwilach już po odzyskaniu niepodległości⁶.

³ Tamże, s. 5. Zob. Cz. Miłosz, *Dolina Issy*, Kraków 1993 oraz tegoż, *Gdzie wschodzi słońce i kędy zapada*, [w:] tegoż, *Poematy*, Wrocław 1989, s. 61-117.

⁴ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 5. Zob. A. Fiut, *Czesława Miłosza autoportret przekorny*, Kraków 1988; tegoż, *W stronę Miłosza*, Kraków 2003; tegoż, *Z Miłoszem*, Sejny 2011; tegoż, *Moment wieczny. Poezja Czesława Miłosza*, wyd. przejr. i poszerz., Kraków 2011; J. Błoński, *Kim jest Miłosz?*, „Tygodnik Powszechny” 1998, nr 18, s. 12; tegoż, *Miłosz jak świat*, wyd. 2. poszerz., Kraków 2011; J. Ławski, *Model. Miłosz i gatunki*, [w:] tegoż, *Miłosz: „Kroniki” istnienia. Sylwy*, Białystok 2014, s. 57-74 oraz M. Siedlecki, „Dolina Issy” i „Świat (Poema naiwne)” Czesława Miłosza – punkty zwrotne w recepcji, meandry interpretacji, [w:] *Pogranicza, Kresy, Wschód a idee Europy*. Seria II: *Wiktor Choriew in memoriam*, idea J. Ławski, red. nauk. A. Janicka, G. Kowalski, Ł. Zabielski, Białystok 2013, s. 645-657.

⁵ Cz. Miłosz, *Świat (Poema naiwne)*, [w:] tegoż, *Poematy*, dz. cyt., s. 7-19.

⁶ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 5-6. Zob. też D. Sauka, *Ideologija, kultūra ir absurdo karuselė*, „Metai” 1995, nr 10, s. 122.

Miłosz to artysta, który nawiązując wprost do Arkadii lat dziecińczych we własnej – poetycko-prozatorsko-eseistycznej – twórczości pozostawał zawsze wierny Polsce i Litwie (swoim dwóm historycznie powiązanim ze sobą ojczyznom) nie tylko jako pisarz-intelektualista, ale też jako działacz społeczny.

Niech naszym dociekaniom nie umknie fakt, że to z Litwą łączył autora *O podróżach w czasie* (2004) – wedle słów Daujotyte i Kvietkauskasa – korzenie rodzinne (szczególnie ze strony jego matki), pierwsze doświadczenia poety w Szetejniach, w których się on wychował, tradycja Wielkiego Księstwa Litewskiego i w końcu Wilno, „(...) miasto kluczowe; jego obraz, pejzaże, ludzie są u Miłosza żywe jak mało gdzie”⁷. Warto zwrócić uwagę na jeszcze jedną rzecz. Kluczowe w badaniu litewskich kontekstów Miłosza pozostają bowiem – zdaniem badaczy – dwie książki: *W Wielkim Księstwie Litewskim i w Wilnie* autorstwa Tadeusza Bujnickiego oraz praca szwedzkiej literaturoznawczynie Marii Zadenckiej zatytułowana *W poszukiwaniu utraconej ojczyzny*, w której autorka ta „(...) na podstawie eseistyki Miłosza, eksponuje kwestie litewsko-polskiej tożsamości, dylematy kultury dworów, postawę poety, jego związki z Oskarem Miłoszem i ideową linią Michała Römera”⁸.

Miłosz pozostawił – w opinii Daujotyte i Kvietkauskasa – nad wyraz dużo różnych wskazówek, że interesujący nas w tym miejscu litewski kontekst miał duży wpływ na jego twórczość literacką i że był on dla niego istotny⁹. Widać to dobrze na przykładzie książki poety zatytułowanej *Szukanie ojczyzny* (1992), w której mamy do czynienia z eseistycznym opisem zjawiska szlacheckiej mentalności, ukazanej tu przez pryzmat barwnej historycznie oraz kulturowo Żmudzi z jej klimatem tak zwanych małych dworców¹⁰. Ponadto – prócz wspomnianej tutaj *Doliny Issy* i poematu *Gdzie wschodzi słońce i kędy zapada* – wątki duchowej ojczyzny poety wyłaniają się choćby z takich dzieł pisarza, jak: poemat *Miasto bez imienia* (1969), a także jego cykl poetycki zatytułowany *Litwa po pięćdziesięciu dwóch latach* (1994)¹¹. Pierwszy z prezentowanych utworów to osobliwe dzieło, w którym artysta sięga subtelnie pamięcią do głębin własnej przeszłości, kreując już w pierwszej części swego tekstu mityczną, niemal po-

⁷ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 6.

⁸ Tamże, s. 8-9. Zob. M. Zadencka, *W poszukiwaniu utraconej ojczyzny. Obraz Litwy i Białorusi w twórczości wybranych polskich pisarzy emigracyjnych*, Uppsala 1995, s. 128 oraz T. Bujnicki, *W Wielkim Księstwie Litewskim i w Wilnie*, Warszawa 2010, s. 16.

⁹ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 10.

¹⁰ Zob. Cz. Miłosz, *Szukanie ojczyzny*, wyd. 2, Kraków 1996.

¹¹ Zob. tegoż, *Miasto bez imienia*, Warszawa 1980 oraz tegoż, *Litwa po pięćdziesięciu dwóch latach*, [w:] tegoż, *Na brzegu rzeki*, Kraków 1994.

nadczasową przestrzeń, gdzie przenikają się nieustannie wymowne obrazy Wilna rodem z XIX oraz XX wieku. Drugi z tomów stanowi zaś swoistą formę „poetyckiego raptularza”, w którym powracający do kraju lat dzieciństwa Miłosz zbiera oraz prezentuje własne przemyślenia towarzyszące jego „poetyckim wyobrażeniem ziemi ojczystej”¹².

Widzimy więc, że obraz duchowej ojczyzny Miłosza wyłaniający się z utworów poetycko-prozatorsko-eseistycznych autora *Doliny Issy* pozostaje u niego poznawczo wieloaspektowy, by od wizerunku rodzimych – na poły mitycznych – Szetejń ewoluować ku filozoficzno-historycznym konstruktom myślowym, stanowiącym panoramę stosunków polsko-litewskich w Wilnie, które w dwóch ubiegłych stuleciach stało się dla obu narodów wspólnym macecznikiem kultury.

Literacko-intelektualne przyjaźnie oraz inspiracje artysty

Literacko-intelektualne przyjaźnie oraz inspiracje autora *Rodzinnej Europy* były niekiedy równie zajmujące i wielowątkowe, jak jego działalność literacka. Osobne miejsce zajmują w nich Litwini bądź Polacy litewskiego pochodzenia, którzy w większym lub mniejszym stopniu wpływali na twórczość i wybory życiowe Miłosza. Przyjrzyjmy się więc tutaj najważniejszym z nich.

Vincas Kudirka

Vincas Kudirka (1858–1899) był bardzo znanym litewskim lekarzem, dziennikarzem, poetą, muzykiem, jak też kompozytorem tworzącym w XIX wieku pod zaborem rosyjskim. To artysta, który skomponował muzykę oraz napisał tekst do litewskiego hymnu narodowego *Tautiška giesmė* (z pol. *Pieśń narodowa*). Do jego bezpośrednich zasług należało również założenie pierwszej litewskojęzycznej gazety funkcjonującej w lokalnym obiegu prasowym pod tytułem „Varpas” (z pol. „Dzwon”)¹³.

¹² Zob. A. Fiut, „W mojej ojczyźnie, do której nie wrócę”..., [w:] *W kręgu twórczości pisarzy emigracyjnych. Studia i szkice*, red. Z. Andres, Rzeszów 1999, s. 100 oraz K. Piotrowiak-Junkiert, „Kochałem się w tobie, naturo, aż zrozumiałem kim jesteś”. *Etnomedyczny projekt w „Litwie po pięćdziesięciu dwóch latach” Czesława Miłosza*, „Rocznik Słupski” 2012, nr 10, s. 193.

¹³ Zob. m.in. <http://wolnelektury.pl/katalog/autor/vincas-kudirka/>. Zob. A. Baranow, *Idee pozytywizmu warszawskiego i ich odbicie w twórczości pisarzy litewskich drugiej połowy XIX wieku*

Daujotyte i Kvietkauskas podkreślają, że Kudirka pozostaje postacią kluczową dla zrozumienia niezmiernie istotnego okresu w dziejach litewskiej świadomości narodowo-kulturowej, który rozpoczął się pod koniec XIX stulecia i trwał nieprzerwanie do pierwszych dziesięcioleci ubiegłego wieku¹⁴. Jego nazwisko wiele także znaczyło dla ówczesnej emigracji litewskiej, a przede wszystkim dla jej liberalnego światopoglądowo „(...) skrzydła (studium Kavolisa *Geneza człowieka* [Žmogaus genezė]). Marcinkevičius jeszcze w wydanym w czasach sowieckich *Dzienniku bez dat* (*Dienoraštis be datų*) i później nazywał Kudirkę swoim największym bohaterem”¹⁵. Poglądy Kudirki – choć częściowo antagonistyczne wobec Żydów oraz Rosjan – determinowało w głównej mierze pozytywne przekonanie ich autora, wedle którego poprzez osobiste zaangażowanie i zorganizowaną formę działań warto i wręcz należy aktywnie przyczynić się do rozwoju społeczeństwa litewskiego¹⁶.

Kudirka był – zdaniem litewskich badaczy – człowiekiem, który wrócił, zrozumiał, przekroczył swoisty próg świadomości oraz przemyślał wiele fundamentalnych do tej pory „(...) kwestii – między innymi sytuację mówiącej po polsku litewskiej szlachty, polemizował z radykałami Oświecenia, podkreślając wolną wolę każdej jednostki w wyborze języka i narodowości”¹⁷. To postać nad wyraz istotna także dla Miłosza.

Litewscy badacze wychodzą z założenia, że Miłosz rozpoznał w historii Kudirki coś własnego i zarazem aktualnego. Noblista przywołał bowiem w *Szukaniu ojczyzny* (1992) obszerny fragment *Dzwonów ojczyzny* (lit. *Tėvynės Varpas*) Kudirki, drukowanych w trzecim numerze jego pisma „Varpas”¹⁸. Autor *Dolin Issy* nawiązywał tu do litewskiego twórcy części, choćby w kontekście własnych rozważań na temat współczesnych uwarunkowań języka litewskiego¹⁹. Kwestią istotną dla Miłosza pozostawał fakt, że autor *Tautiška giesmė* tłumaczył na język litewski utwory Juliusza Słowackiego, Adama Mickiewicza

oraz H. Turkiewicz, *Pozytywistyczne reminiscencje w czasopiśmie „Varpas”*, [w:] *Pozytywiści warszawscy. „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876*, Seria I: *Studia, rewizje, konteksty*, red. nauk. i wstęp A. Janicka, Białystok 2015, s. 451-463, 499-508.

¹⁴ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 124.

¹⁵ Tamże, s. 124.

¹⁶ Tamże, s. 124.

¹⁷ Tamże, s. 124. Por. V. Kudirka, *Raštai*, II, Wilno 1990, s. 540.

¹⁸ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 125. Zob. Cz. Miłosz, *Szukanie ojczyzny*, Kraków 1992, s. 34.

¹⁹ Tamże, s. 35-36.

czy Marii Rodziewiczówny²⁰. To bowiem twórca, który dobrze znał język polski, a swoje studia odbył w Warszawie²¹.

Za swoistą i niemal symboliczną łączniczkę Kudirki z Miłoszem można – zdaniem Daujotyte i Kvietkauskasa – uznać postać Marii Rodziewiczówny (1864–1944), której utwór *Szary proch* (1889, litewski tytuł – *Pilkos dulkės*)²² litewski twórca przetłumaczył na swój język rodzimy w 1902 roku. Warto tutaj dodać, że nazwisko polskiej pisarki – nawiązującej często w swojej twórczości do Litwy oraz Żmudzi – funkcjonowało również w zlitewszczonej formie jako Marija Rodzevičiūtė (al. Radzevičiūtė). Miłosz odnosił się do niej wprost we wspomnianym już *Szukaniu ojczyzny*²³. Jak domniemają autorzy *Litewskich kontekstów Czesława Miłosza*, bezpośrednim powodem, dla którego Kudirka przetłumaczył tekst Rodziewiczówny była – prócz wciągającej fabuły książki oraz zawartych w niej opisów litewskiej ziemi – możliwość bezpośredniego działania na polu translatorskim na rzecz rozpowszechniania własnego języka, borykającego się wówczas z oficjalnym zakazem druku. Wydaje się, że Miłosz zgłębiał z kolei twórczość Rodziewiczówny z powodów głównie sentymentalnych, związanych z jego odległymi wspomnieniami wyniesionymi wprost z rodzinnych stron²⁴.

Daujotyte i Kvietkauskas dodają, że postać Kudirki pojawiła się ponownie w kręgu badań i dociekań Miłosza w roku odzyskania przez Litwę swojej niepodległości: „Zachowany rękopis, przez archiwistów z Uniwersytetu Yale datowany mniej więcej na rok 1990, wskazuje na głębokie zainteresowanie Miłosza najważniejszym tekstem Kudirki – *Pieśnią narodową (...)*”²⁵. Rękopis ten zawiera odautorski przekład Miłosza hymnu litewskiego na język polski, spisany przez niego w oddzielnym notesie. To tekst nigdzie wcześniej niepubliko-

²⁰ A. Kalėda, *Słowacki na Litwie: bliski, tajemniczy i... nieodkryty*, [w:] *Piękno Juliusza Słowackiego*, T. III: *Metamorphosis*, red. J. Ławski, A. Janicka, Ł. Zabielski, Białystok 2014–2015, s. 79–83.

²¹ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 125–126.

²² Maria Rodziewiczówna opublikowała po raz pierwszy swoją powieść zatytułowaną *Szary proch* w 1889 roku we lwowskim „Dzienniku Polskim” pod pseudonimem „Zmogas” (z lit. Żmogus – „człowiek”). Zob. A. Martuszevska, *Jak szumi „Dewajtis”?* *Studia o powieściach Marii Rodziewiczówny*, Kraków 1989 oraz A. Janicka, *Tradycja i zmiana. Literackie modele dziewiętnastowieczności: pozytywizm i „obrzeża”*, Białystok 2015, s. 378–388, 526–528.

²³ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 127 oraz Cz. Miłosz, *Szukanie ojczyzny*, dz. cyt., s. 11, 15.

²⁴ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, s. 128–129. Zob. M. Rodziewiczówna, *Dewajtis*, oprac. A. Martuszevska, Wrocław 2005.

²⁵ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 129.

wany. Został on wykonany bardzo starannie: „(...) jest tam po kilka wariantów poszczególnych wersów i strof, dużo skreśleń, próbek rymów, oznaczenia metrum. Autor tłumaczy z języka litewskiego, precyzyjnie, ale niedosłownie”²⁶. *Tautiška giesmė* Kudirki wydaje się więc tutaj – wedle spostrzeżeń litewskich badaczy – tekstem dla Miłosza wówczas niezbędnym, stanowiącym swego rodzaju próg pomiędzy nowoczesną, kształtującą się co dopiero litewsko-polską tożsamością: „Tekst rozdzielający dwie tożsamości Miłosz starał się przetłumaczyć jako łączący, niezbędny dla nadchodzącego czasu współegzystowania”²⁷. Akt translatorski autora *Abecadła* można zatem w tym miejscu rozpatrywać w kategoriach czysto symbolicznych. To intrygująca kontynuacja własnego dialogu Miłosza z Kudirką²⁸.

Litewscy badacze wzmiankują też, że najważniejsza pozostawała w powyższym wypadku „(...) postawa samego Miłosza – tłumaczenie hymnu to jego śpiewanie: samemu, w samotności, przybliżenie się do Litwy, do jej najważniejszego tekstu w ojczystym języku, pisanie jako przepisanie się-wpisanie się”²⁹. To bardzo ważny gest autora *Doliny Issy*, zainicjowany przez niego w głównej mierze w celu polsko-litewskiego pojednania.

Juozas Keliuotis

Juozas Keliuotis (1902–1983) był cenionym litewskim dziennikarzem, redaktorem, pisarzem oraz tłumaczem. Publikował między innymi prace badawcze na temat twórczości: Woltera (1694–1778), Williama Blake’a (1757–1827), Charlesa Baudelaire’a (1821–1867), Oskara Miłosza (1877–1939) czy Jean-Paula Sartre’a (1905–1980). Dał się także poznać jako utalentowany autor wierszy, opowiadań, jak również dramatów³⁰.

To właśnie znajomość Czesława Miłosza z Juozasem Urbšyse (1896–1991) – sekretarzem ambasady litewskiej w Paryżu w latach 30. ubiegłego stulecia – który prócz działalności dyplomatycznej publikował również swoje teksty w tygodniku „Naujoji Romuva”, przybliżyła pośrednio Miłosza do środowi-

²⁶ Tamże, s. 129-130. Zob. Cz. Miłosz, *Notebook / circa 1990*, Beinecke, Miłosz Papers, Box 130, Folder 2078,8.

²⁷ V. Daujotytė, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 130.

²⁸ Tamże, s. 130.

²⁹ Tamże, s. 135.

³⁰ Zob. J. Keliuotis, *Svajonės ir siaubas, romanai*, Kowno 1940. Por. tegoż, *Meno tragizmas: studijos ir straipsniai apie literatūrą ir meną*, Wilno 1997.

ska dziennikarzy związanych z redaktorem tego pisma Juozasem Keliuotisem³¹. Daujotyte oraz Kvietkauskas podkreślają tutaj, że „(...) Urbšys i Keliuotis byli osobami, które w niespodziewany sposób ukierunkowały los poety w chaosie rozpoczynającej się wojny”³². Jeszcze jednak przed jej wybuchem, w sierpniu 1938 roku, młody Miłosz znalazł się w kowieńskiej redakcji tygodnika „Naujoji Romuva”, gdzie spotkał się on z bardzo ciepłym przyjęciem przez samego Keliuotisa. Oba twórców łączyło wówczas duże zainteresowanie dorobkiem filozoficznym Sorena Kierkegaarda (1813–1855), Nikołaja Bierdiajewa (1874–1948) czy Jacques’a Maritaina (1882–1973). Według relacji Keliuotisa, do której dotarli litewscy badacze, to Oskar Miłosz oraz ówczesna kultura francuska stanowiły pierwszy kod jego intelektualnego porozumienia z autorem *Trzech zim* w Kownie roku 1938³³. Keliuotis określał nawet ich znajomość mianem „duchowego pokrewieństwa”³⁴. Tak oto o rodzącej się przyjaźni polskiego artysty z redaktorem „Naujoji Romuva” piszą autorzy *Litewskich kontekstów Czesława Miłosza*:

Razem jedzą obiady w restauracji „Metropolis”, przesiadują w kawiarni Konrada, chodzą po Kownie, Keliuotis oprowadza go po Muzeum Kultury (obecnie Muzeum Narodowe M. K. Čiurlionisa) – na pewno obaj zatrzymują się przy obrazach Čiurlionisa. Wybierają się też do wąwozu Adama Mickiewicza i spacerują tam kilka godzin. (...) Jak pełne nadziei wydaje się to wspólne poszukiwanie możliwych form życia, piękna i współdziałania społecznego, które w wąwozie Adama Mickiewicza zbliżyło litewskiego intelektualistę i polskiego pisarza... Łączy ich też przywieziona z Paryża tęsknota za bardziej jasnymi, humanistycznymi postaciami modernizmu³⁵.

Polski poeta widziany oczami Keliuotisa pragnie się nauczyć litewskiego i choć dystansuje się on od próby „zlitewszczenia” go przez redaktora „Naujoji Romuva”, wywodzi w rozmowie z nim pochodzenie swojego rodu wprost z legendarnej linii Jadźwingów³⁶. Warto w tym miejscu wspomnieć, że Miłosz – w napisanym po francusku liście do Keliuotisa z dnia 27 sierpnia 1938 roku –

³¹ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 279, 282-283.

³² Tamże, s. 283.

³³ Tamże, s. 283, 285.

³⁴ J. Keliuotis, *Mano autobiografija*, Wilno 2003, s. 517.

³⁵ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 285-286.

³⁶ Tamże, s. 286-287. Zob. J. Keliuotis, *Mano autobiografija*, dz. cyt., s. 518 oraz A. Miłosz, *List do Czesława Miłosza*, 10 kwietnia 2000, Beinecke, Box 44, Folder 637.

poinformował swojego przyjaciela o wysłanej z Warszawy do Kowna paczce, w której znajdowały się: jego zbiór poetycki *Trzy zimy*, książki Jarosława Iwaszkiewicza (*Panny z Wilka* oraz *Młyn nad Utratą*), jak również pierwszy numer krakowskiego pisma kulturalnego „Pióro”. Swoistą formą odpowiedzi na przesyłkę Miłosza było wydrukowanie w kilku numerach „Naujoji Romuva” z roku 1939 jednego z pierwszych przekładów jego wierszy na język litewski. Były to utwory liryczne z tomu *Trzy zimy: O książce, Obloki* oraz *Ptaki*. Translacji ich dokonał litewski poeta Juozas Kėkštis (1915–1981)³⁷.

Osobne miejsce w relacjach Miłosza z Keliuotisem zajmowała ostania podróż polskiego poety na Litwę w początkach 1940 roku (prawdopodobnie w pierwszych dniach lutego), tuż przed jego rozstaniem się z ziemią rodzinną na zgoła pięćdziesiąt dwa lata³⁸. Ówczesny pobyt w Wilnie artysta przypisywał szczególnym okolicznościom oraz niemal mrocznemu „(...) instynktowi, który w tym powszechnym zniszczeniu wszelkich więzów brał na siebie funkcje lekarza, każąc odzyskać łączność z bliskimi i ze swoją okolicą”³⁹. Z relacji Keliuotisa (datowanej na 1940 rok) wynika, że Miłosz pisał do niego wtedy listy z Bukaresztu, prosząc go o przesłanie mu litewskiego paszportu oraz wizy wjazdowej na Litwę. Redaktor „Naujoji Romuva” załatwił mu w tym czasie – z pomocą ministra spraw zagranicznych Litwy Juozasa Urbšysa – wszystkie wymagane do przekroczenia litewskiej granicy dokumenty, po czym Miłosz przedostał się w 1940 roku przez Kijów i Rygę na Litwę, zamieszkując w posiadłości własnych rodziców. Keliuotis wzmiankował też, że polski pisarz regularnie odwiedzał wówczas Kowno oraz się z nim spotykał. Następnie po odzyskaniu przez Litwę Wilna i przeniesieniu się do tego miasta siedziby pisma „Naujoji Romuva”, Miłosz zakwaterował się u Keliuotisa w pomieszczeniach należących do budynku redakcji⁴⁰.

Z kolei, według słów Miłosza, dostał się on w 1940 roku do Wilna, mając tylko przesłany mu do Bukaresztu dokument podróży, tak zwany *sauf-conduit* (z pol. „list żelazny, glejt”), zaś później, w 1940 roku otrzymał dowód tożsamo-

³⁷ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 287 oraz „Naujoji Romuva” 1939, nr 11, s. 226; nr 33-34, s. 610; nr 45, s. 801. Zob. M. Jackiewicz, *Literatura litewska w Wilnie w latach trzydziestych*, [w:] *Bibliotheca mundi. Studia bibliologiczne ofiarowane Janowi Leńczukowi*, red. nauk. J. Ławski, Ł. Zabielski, Białystok 2016, s. 661-673.

³⁸ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 291, 295.

³⁹ Cz. Miłosz, *Rodzinną Europą*, Kraków 1994, s. 205.

⁴⁰ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 292; J. Keliuotis, *Česlovas Milašius*, LNMBR, F 31-71, 1. 1-2 oraz tegoż, *Mano autobiografija*, dz. cyt., s. 519. Por. Cz. Miłosz, *Rok myśliwego*, Paryż 1990, s. 268.

ści nieprzyznający wprawdzie samego obywatelstwa, lecz zawierający jedynie wpis odnoszący się do jego polskiej narodowości⁴¹.

Współczesny biograf Miłosza, Andrzej Franaszek, potwierdzając relację Keliuotisa o pisarzu, podaje przy tym, że przyszły autor *Ocalenia* dotarł na Litwę na przełomie stycznia i lutego 1940 roku, zatrzymując się – przed wizytą w Kownie – u swoich rodziców w Podkomorzynku, gdzie niemal na przekór dziejowej zawierusze, trwał jeszcze nadal świat przedwojenny⁴².

Trzymający się swojej wersji zdarzeń Keliuotis stwierdzał dalej w swoich wspomnieniach, że Miłosz został tuż po wybuchu II wojny światowej oficjalnym współpracownikiem jego pisma. Kontaktując się wówczas z wileńskimi pisarzami, dziennikarzami oraz naukowcami narodowości polskiej, zapoznał z nimi również samego Keliuotisa⁴³. Tak oto wśród współpracowników „Naujoji Romuva” pojawili się – podług słów jej redaktora – „(...) polscy architekci, archeolodzy, historycy sztuki, artyści i niektórzy młodzi pisarze. Č. Milašius piše tu po francusku, a ja tłumaczę na język litewski i wysyłam do druku”⁴⁴. Do redakcji „Naujoji Romuva” dołączyli niebawem między innymi dwaj przyjaciele Miłosza z czasów ich wspólnej działalności literackiej w „Żagarach”: Teodor Bujnicki oraz Józef Maśliński⁴⁵. Niestety w kwietniu 1940 roku na teren Republiki Litewskiej wkroczyły oddziały sowieckie⁴⁶. W lipcu tego samego roku Miłosz z pomocą działaczy socjalistycznych z polskiej organizacji antynazistowskiej „Wolność”, „(...) z podrobionymi dokumentami jako mieszkaniec Suwałk wyrusza pociągiem do Kalwarii. Nocą, po kilkugodzinnym przedzieraniu się przez bagna, jeszcze raz potajemnie przekracza granicę Litwy”⁴⁷.

Dzieje znajomości Miłosza z Keliuotisem na tym się wcale nie kończą. Redaktor „Naujoji Romuva” napisał bowiem kilkanaście lat później do polskiego poety list po swoim powrocie z drugiej zsyłki na Sybir. Korespondencja ta jest datowana na 25 marca 1958 roku. Keliuotis prosił tutaj swojego przyjaciela o przesłanie mu do Wilna najnowszych utworów Miłosza oraz współczesnych dzieł literatury zachodniej. List litewskiego twórcy został napisany po francu-

⁴¹ V. Daujotytė, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 295.

⁴² A. Franaszek, *Miłosz. Biografia*, Kraków 2011, s. 296.

⁴³ J. Keliuotis, *Mano autobiografija*, dz. cyt., s. 519.

⁴⁴ Tamże, s. 519.

⁴⁵ Zob. *Teodor Bujnicki. Ostatni bard Wielkiego Księstwa Litewskiego*, red. nauk. i wstęp T. Bujnicki, Białystok 2012.

⁴⁶ V. Daujotytė, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 299-300.

⁴⁷ Tamże, s. 300.

sku. Dotarł on do Miłosza i zachował się w bibliotece Beinecke na Uniwersytecie Yale. Miłosz odpisał mu natychmiast dnia 3 kwietnia 1958 roku. Odpowiedź polskiego artysty została wysłana z redakcji paryskiej „Kultury”. Jej treść zachowała się do dziś w litewskiej Bibliotece Narodowej im. Martynasa Mažvydas. Dowiadujemy z niej między innymi o pracy literacko-publicystycznej Miłosza, który nawiązując tu do okresu przyjaźni łączącej go z Keliuotisem, przypadającej na czas okrutnych wydarzeń II wojny światowej, zobowiązał się do wysłania mu niezwłocznie książek, o które tamten go prosił. Kilkanaście wysłanych przez Miłosza tomów prozy i poezji dotarło do adresata, mimo obustrzeń sowieckiego systemu inwigilacji⁴⁸.

Keliuotis tak oto odpisał dnia 9 marca 1960 roku do Miłosza: „Jestem nieskończenie wdzięczny za książki, które mi pan przysłał. Książki te, tak cenne, sprawiły mi wiele radości. (...) Moje zdrowie tak się osłabiło, że nie jestem już w stanie zarobić na chleb. Mimo to, jako tako żyję, myślę, piszę”⁴⁹. Na końcu swojego listu redaktor „Naujoji Romuva” podał dalszy ciąg spisu potrzebnych mu książek. Tym razem – jak zaznaczają Daujotyte i Kvietkauskas – europejskie granice oddzielające Miłosza od Litwy mogły przekraczać tylko wysyłane przez niego do przyjaciół francuskie książki⁵⁰. Na tym polegał tragizm czasów, w jakich przyszło im wówczas żyć. Symboliczny gest Miłosza nie poszedł jednak na marne. Świat, o którym obaj twórcy marzyli, wyłonił się w końcu z niebytu pod koniec XX wieku, tuż po rozpadzie Związku Radzieckiego i ogłoszeniu przez Polskę oraz Litwę swojej pełnej suwerenności.

Jerzy Giedroyc

Już sam początek znajomości Czesława Miłosza z Jerzym Giedroyciem (1906–2000) lokują Daujotyte i Kvietkauskas w nader symbolicznych kategoriach, bo przynależnych zrządeniom losu. Ich bezpośrednie poznanie się i początek wspólnej pracy w paryskiej „Kulturze” miały miejsce w 1951 roku. Frapująca pozostaje także w powyższym kontekście bogata korespondencja między nimi. Autorzy *Litewskich kontekstów Czesława Miłosza* traktują wczesne listy

⁴⁸ Tamże, s. 302-305. Zob. J. Keliuotis, *List do Czesława Miłosza*, 25 marca 1958, Beinecke, GEN MSS 661, Box 33, Folder 503 oraz Cz. Miłosz, *List do J. Keliuotisa*, 3 kwietnia 1958, LNMBR, F. 31-353, l. 1–2. Tłumaczenie i weryfikacja obu tekstów z języka francuskiego – Z. Krzywicka-Vauthier.

⁴⁹ J. Keliuotis, *List do Czesława Miłosza*, 9 marca 1960, Beinecke, GEN MSS 661, Box 33, Folder 503. Tłumaczenie z francuskiego – Z. Krzywicka-Vauthier.

⁵⁰ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 305.

obu twórców niemal w kategoriach metafizycznych, określając je wprost jako „(...) głosy z zaświatów, z najgłębszych zakamarków pamięci Wielkiego Księstwa Litewskiego”⁵¹. To zarazem jego intelektualni kontynuatorzy, „(...) silne, bogate osobowości, trudne, zderzające się, raniące się nawzajem i raniące same siebie. (...) [Jednak ich postawy literacko-etyczne – M. S.] są godne naśladowania – należałoby się na nich wzorować, nie zapominając także o postaci Jana Pawła II”⁵². Śledząc uważnie i aktywnie dzieje XX-wiecznej Polski i Litwy, wpływali oni pośrednio, a nawet wprost na procesy prowadzące do transformacji ustrojowej ich ojczyzn.

Badacze dodają również, że Miłosz i Giedroyc musieli się w nieunikniony sposób ze sobą spotkać bodaj po to, by wspólnie pochylić się nad złożonymi dziejami Europy Środkowo-Wschodniej, działać twórczo w obrębie ówczesnej zachodniej polityki kulturalnej, jak też oddziaływać inspirująco na postawy swoich rodaków, odnajdując zarazem w sobie – pod warstwami nowoczesnego życia paryskiego oraz językowego dziedzictwa i tygła innych zamieszkujących Francję narodów – „(...) warstwy dawnej, wrodzonej litewskości”⁵³. Znamienne, że ani Miłosz, ani Giedroyc nigdy nie określali się oficjalnie mianem narodowych Litwinów, czego badacze zdają się tu zupełnie nie dostrzegać.

Piszząc do siebie stale, poruszali oni – najczęściej z inicjatywy Miłosza – kwestie związane „(...) z Litwą. Z bardzo daleka projektując wzajemne stosunki niepodległych Polski i Litwy, pełne godności i wsparcia”⁵⁴. Miłosz i Giedroyc poświęcili ponadto na łamach paryskiej „Kultury” dużo uwagi intrygującej historii oraz tradycji Wielkiego Księstwa Litewskiego (także w kontekście jej wpływu na ówczesną teraźniejszość), jak również złożonym stosunkom litewsko-polskim, których rdzeniem spajającym nie była dla nich ówczesna polityka,

⁵¹ Tamże, s. 15. Por. J. Giedroyc, Cz. Miłosz, *Listy 1952–1963*, oprac. i wstępem opatrzył M. Kornat, Warszawa 2008. Litewskie wydanie owego tomu nosi tytuł: J. Giedroyc, Cz. Miłosz, *Laiškai (1952–1963)*, oprac. i wstępem opatrzył M. Kornat, przeł. K. Uscila, Wilno 2010. Zob. też A. Szawerna-Dyrszka, *Bliższe i dalsze okolice Miłosza. Szkice*, Katowice 2011; tejsze, *Leśne tropy Czesława Miłosza*, „Postscriptum Polonistyczne” 2011, nr 1, s. 53-62; tejsze, *U źródeł żądy pisania Czesława Miłosza*, „Śląskie Studia Polonistyczne” 2013, nr 2, s. 85-98 oraz tejsze, „Obrachunki” w „Pionie” czyli *O pewnym konkursie i debiucie prozatorskim Czesława Miłosza*, [w:] *Balaghan. Mikroświaty i nanohistorie*, red. M. Jochemczyk, M. Kokozska, B. Mytych-Forajter, Katowice 2015, s. 277-284.

⁵² V. Daujotyte, M. Kvietauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 17-18, 26.

⁵³ Tamże, s. 15.

⁵⁴ Tamże, s. 15.

ale nowożytna filozofia i literatura europejska⁵⁵. Daujotyte oraz Kvietkauskas twierdzą też, że Miłozsa i Giedroycia interesowała wtedy „(...) całość egzystencji: przeszłość, historia, terażniejszość”⁵⁶. Badacze nadmieniają również, że:

To ten sam krąg intelektualny, do którego należą Albert Einstein (bardzo entuzjastycznie zareagował na *Zniewolony umysł* Miłozsa), Albert Camus, Jean Paul Sartre czy Karl Jaspers (autor wstępu do *Zniewolonego umysłu*). W zachodnią myśl filozoficzną Miłozs włącza się z osobistym doświadczeniem zniewolonego umysłu; z czymś, co sam przeżył, i ze świadomości, którą zawsze cenił. Litewscy poeci emigracyjni, których z inicjatywy Miłozsa i dzięki jego poparciu prezentuje „Kultura”, ukazują się w kręgu szeroko analizowanych problemów kulturalnych⁵⁷.

Giedroyć okazał się dla Miłozsa osobą, która udzieliła mu ogromnego wsparcia w wymiarze zarówno intelektualnym, psychologicznym, jak też materialnym. Darząc się na co dzień wielką, choć czasami chimeryczną przyjaźnią⁵⁸, wzajemnie siebie inspirowali do pracy twórczej. Autor *Doliny Issy* swój „drugi dom” na obczyźnie odnalazł właśnie w latach 50. XX wieku w środowisku paryskiej „Kultury”, której stał się bardzo ważnym autorem oraz jednym z istotniejszych wówczas odnowicieli jej dotychczasowej formuły wydawniczej. Tutaj przecież publikowane były jego najważniejsze artykuły i książki na czele ze *Zniewolonym umysłem* w 1953 roku⁵⁹. Giedroyć skutecznie promował kandydaturę autora poematu *Świat* do literackiej Nagrody Nobla. Obaj twórcy wspierali również gorliwie walkę Litwy o niepodległość, snując zarazem – wedle słów Daujotyte oraz Kvietkauskasa – dalekosiężne plany ustabilizowania polsko-litewskich stosunków⁶⁰.

Miłozs i Giedroyć tworzyli przede wszystkim – jako duchowi dziedzice Wielkiego Księstwa Litewskiego – symboliczny pomost dla polsko-litewskiej kultury w jej wymiarze filozoficzno-literackim, a nawet politycznym. Ich histo-

⁵⁵ Tamże s. 16-17 oraz J. Giedroyć, Cz. Miłozs, *Listy 1952–1963*, dz. cyt., s. 647.

⁵⁶ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłozsa. Monografia*, dz. cyt., s. 17.

⁵⁷ Tamże, s. 17. Zob. Cz. Miłozs, *Zniewolony umysł*, Paryż 1953.

⁵⁸ Giedroyć zarzucał Miłozsowi m.in. zbyt ni sarkazm, egocentryzm, niechęć do Polaków emigracyjnych oraz ironię, z kolei ten drugi miał za złe swemu przyjacielowi nadmierną alienację, poczucie dumy, oraz samotny upór. Zob. J. Giedroyć, Cz. Miłozs, *Listy 1952–1963*, dz. cyt., s. 69-70.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłozsa. Monografia*, dz. cyt., s. 17. Por. A. Franaszek, *Miłozs. Biografia*, dz. cyt., s. 465-467, 475-481, 498-500, 533-535, 537-542, 836-862, 867-872, 976-880, 895-900.

ryczny wkład w proces ponownej symbiozy obu tych narodów pozostaje do dziś nieprzeceniony.

Vladas Drèma

Vladas Drèma (1910–1995) był znanym litewskim artystą, jednym z prominentnych historyków sztuki oraz wybitnym specjalistą w dziedzinie konserwacji sztuki. Jego najbardziej rozpoznawalną i poważaną do dziś publikacją pozostaje dzieło zatytułowane *Dingęs Vilnius* z 1991 roku (*Zaginione Wilno; u Miłosza – Przepadłe Wilno*)⁶¹. To książka, którą autor *Zniewolonego umysłu* uważał za tekst niezwykle wywierający – jego zdaniem – o wiele większe wrażenie na potencjalnym odbiorcy niż wiele podobnych mu albumów wydawanych wówczas szumnie na specjalnym, błyszczącym papierze⁶².

Daujotyte i Kvietkauskas podkreślają, że zarówno przed rokiem 1990, jak i bezpośrednio po nim niezmiernie istotne dla Czesława Miłosza pozostawały spotkania z dawnymi przyjaciółmi z Wilna, w tym z Vladasem Drémą⁶³. Polski noblista opisał „(...) go w *Abecadle*⁶⁴, które przedstawiało ważne dla niego z rozmaitych względów osoby. Drèma pozostawił w jego pamięci bardzo żywe wspomnienia; był związany z grupą Żagary, publikował w wydawanym przez nią czasopiśmie”⁶⁵. Wiele wskazuje też na to, że Miłosz pamiętał bardzo osobistą reakcję samego Drèmy na jego *Poezję samoświadomości epoki* wydaną w Argentynie pod litewskim tytułem: *Epochos sąmoningumo poezija* (1955) i zawierającą takie tomy poety, jak: *Trzy zimy* (1936), *Ocalenie* (1945) oraz *Światło dzienne* (1953)⁶⁶.

⁶¹ Zob. V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 39 oraz V. Drèma, *Dingęs Vilnius*, Wilno 1991.

⁶² V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 39-40.

⁶³ Tamże, s. 39.

⁶⁴ Zob. Cz. Miłosz, *Abecadło*, Kraków 2001, s. 116-117: „Wilno ma zdumiewającą cechę, trudną do racjonalnego wytłumaczenia, jakąś magię, która sprawia, że ludzie zakochują się w mieście, jakby było żywą istotą. Mnóstwo malarzy i grafików obierało za temat architekturę i widoki Wilna w ciągu ponad dwóch stuleci. Drema zebrał te dzieła pędzla i ryłka w album sławiący przeszłość miasta, zatytułowany *Dingęs Vilnius*, czyli *Przepadłe Wilno*, wydany w 1991 roku w czterystu tysiącach egzemplarzy. Jest to ni mniej, ni więcej, licząca czterysta stron historia architektury wileńskiej w obrazach (...). Tylko wielka miłość była zdolna stworzyć takie dzieło, i piszę to, żeby złożyć hołd Dremie”.

⁶⁵ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 39. Zob. Cz. Miłosz, *Abecadło*, dz. cyt.

⁶⁶ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 39. Zob. Cz. Miłosz, *Epochos sąmoningumo poezija*, przeł. J. Kėkštas, Buenos Aires 1955.

Gdy Miłosz – po równo pięćdziesięciu dwóch latach – wrócił w 1992 roku do stolicy Litwy, nie odnalazł tam już wielu swoich wileńskich znajomych – zginęli, zmarli, zostali deportowani lub wyemigrowali. Drëma jednak „(...) jeszcze żył; Miłosz dostał jego adres na ulicy Literackiej, rozpoznał miejsce, gdzie sam niegdyś mieszkał; nie było tam już tylko starej bramy z metalowymi okuciami – wyłamano ją (pewnie ukradziono)”⁶⁷. W 1936 roku Miłosz wynajmował tu pokój u starszej pani, ale Drëma już w tym miejscu obecnie nie mieszkał. Polskiemu nobliście udało się – mimo początkowych niepowodzeń – dostać nowy adres zameldowania starego przyjaciela:

Drëma był już wtedy przykuty do łóżka, sparaliżowany, troskliwie pielęgnowany przez żonę, syna i córkę. Jednak nie tylko choroba była przyczyną jego marginalizacji. Drëma był wybitnym historykiem sztuki, zwłaszcza wileńskiej, autorem monografii Kanutego Rusieckiego oraz wielu esejów i artykułów. Wilno było dla niego miastem magicznym, oddziałującym tak, jakby było żywe. Przez ponad dwieście lat wielu artystów szukało natchnienia w jego architekturze i widokach⁶⁸.

Spotkanie Miłosza z Drëmą wywołało u obu z nich – wedle słów Daujotyte oraz Kvietkauskasa – wiele silnych emocji, pozwalając im przede wszystkim jeszcze raz powrócić do wspólnej przeszłości i powspominać. Mimo że autor *Zaginionego Wilna* pozostaje – zdaniem litewskich badaczy – twórcą do dziś niedocenianym, to należy mieć głęboką nadzieję, że dzięki osobie Miłosza i jego literackim dziełom, w których odwoływał się on wprost lub pośrednio do postaci Drëmy i jego dorobku, pamięć o dokonaniach tego „wileńskiego wieszca” nigdy się do końca nie zatrze⁶⁹.

Česlovas Kudaba

Česlovas Kudaba (1934–1993) był znamenitým profesorem Uniwersytetu Wileńskiego, przyrodnikiem, geografem, człowiekiem kultury i książki, badaczem przyrody oraz „ludzkiej duszy”, utalentowanym i bardzo płodnym eseistą (łąającym w szczególny sposób wiedzę przyrodniczą z poetycką wrażliwością oraz spostrzegawczością), działaczem społecznym, jak też sygnatariuszem aktu

⁶⁷ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 39.

⁶⁸ Tamże, s. 39.

⁶⁹ Tamże, s. 40.

niepodległości Litwy (11 marca 1990 roku)⁷⁰. To właśnie on w początkach suwerenności swojej ojczyzny godnie pośredniczył w przybliżaniu twórczości Czesława Miłosza na gruncie litewskim. Wart odnotowania pozostaje tu fakt, że w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego zachowały się do dziś książki Kudaby z dedykacjami samego Miłosza, a wśród nich między innymi jego *Szukanie ojczyzny*⁷¹.

Daujotyte i Kvietkauskas podają w swojej książce, że Miłosz z Kudabą spotkali się najprawdopodobniej pierwszy raz w Wigrach w 1988 roku, „(...) gdy grupa litewskich ludzi kultury, między innymi Kudaba oraz pisarze Vytautas Martinkus, Judita Vaičiūnaitė i Birutė Jonuškaitė, uczestniczyła w dyskusjach z Miłoszem i innymi polskimi intelektualistami”⁷². Pokłosem tego wydarzenia było przetłumaczenie przez Vaičiūnaitė na litewski kilku wierszy Miłosza z jego tomu *Na brzegu rzeki* (1994)⁷³.

Kudaba i Miłosz spotykali się wielokrotnie. Bywali razem w Szetejniach czy w Wilnie. W stolicy Litwy mieszkał wówczas niezmiernie ważny dla obydwo Vladas Drėma⁷⁴ (1910–1995) – wileński wieszcz, strażnik „dwóch światów”: minionego i obecnego miasta. W optyce spraw codziennych Miłosza oraz Kudaby niezwykle istotne miejsce zajmował również Uniwersytet Wileński, jego sale wykładowe oraz dziedzińce. Ci imiennicy, „(...) mieli też podparte wczesnymi doświadczeniami wspólne pole pojmowania życia. Wychowanek dworu i dziecko nędzy świetnie się rozumieli”⁷⁵. Podobieństw między nimi można zresztą wymienić znacznie więcej. Na przykład obaj odrodzenie litewskie oraz siłę tożsamości narodowej upatrywali przede wszystkim w potencjale tkwiącym w języku litewskim⁷⁶.

Mimo że Kudaba i Miłosz należeli do innych pokoleń – dzieliły ich bowiem dwadzieścia trzy lata życia – byli jednak dziećmi swoich małych ojczyzn. Dla Kudaby ważny pozostawał przede wszystkim – leżący już do terytorium Białorusi – skrawek ziemi oraz nieba położony nad jeziorem Narocz, czyli na-

⁷⁰ Zob. tamże, s. 33, 38 oraz <http://www.lrs.lt/datos/kovo11/signatarai/>. Zob. Č. Kudaba, *Jei iš Vilniaus keliausi: trys turistinės trasos*, fot. J. Vaicekauskas, Wilno 1979 (wyd. pol. Kowno 1984) oraz tegoż, *Pa Vilii: padarožnyja zapisy*, przeł. G. Vojcik, Mińsk 1992.

⁷¹ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 33.

⁷² Tamże, s. 33-34.

⁷³ Tamże, s. 34.

⁷⁴ Zob. tamże, s. 39-40 oraz Virtuali paroda „Valdai Drėmai – 100” (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka).

⁷⁵ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 34.

⁷⁶ Zob. tamże, s. 38-39.

rosła literackimi mitami (głównie w Polsce) „(...) przestrzeń, z której pochodził także Mickiewicz”⁷⁷. Miłosz z kolei „(...) długo nie mógł zobaczyć Szetejń, lecz gdy tylko otworzyły się granice, jak tylko mógł, przyjeżdżał tam, spotykał się z ludźmi. Czuł, jak odradza się pamięć, jak wypełnia się tym, co na nowo ogląda i słyszy”⁷⁸. Zestawienie Miłosza (pisarza i filozofa) z Kudabą (przyrodnikiem i geografem) pozostaje również ważne ze względu na ich pamięć o dziedzictwie Wielkiego Księstwa Litewskiego. Istotne są tu też bardzo bliskie relacje tych osób z przyrodą (kwestie natury i duszy), a także ich metafizyczny proces szukania ojczyzny. Kudabę oraz Miłosza cechował także – zdaniem litewskich badaczy – podobny typ świadomości: „(...) uważnego, ostrożnego spojrzenia na przyrodę, kulturę, człowieka, drugiego i innego, mówiącego innym językiem, inaczej żyjącego (...)”⁷⁹. To postaci wyznające przemożną wiarę, że każdy z nas winien dążyć do poszerzania swoich horyzontów myślowych, by żyjąc w zgodzie z kulturą własnego narodu, nie ograniczać się zarazem mentalnie do granic wyznaczanych sztucznie przez bieżący porządek polityczno-dziejowy⁸⁰.

Dodajmy, że jeden z esejów Kudaby – napisanych przez tego pisarza na samym początku okresu niepodległości Litwy – nosił tytuł *Siena* (po polsku: *Granica*)⁸¹. To tekst, w którym – zdaniem Daujotyte i Kvietkauskasa – nietrudno rozpoznać sytuację ze *Zniewolonego umysłu* Miłosza⁸². W obu tych utworach występuje bowiem symboliczny obraz człowieka żyjącego w sferze permanentnych zakazów oraz kar, dopełnionych jeszcze wszechobejmującym uwiązaniem twórczego myślenia, tak charakterystycznym dla rządów totalitarnych minionego stulecia⁸³. Litewscy badacze dodają, że samego Kudabę – artystę o wrażliwej świadomości – przygniały ograniczenia wolności we własnym kraju. Wielu rzeczy nie mógł on „(...) unieść. I nie unieść – zmarł, nie ukończywszy prac, pokonany przez ciężką chorobę”⁸⁴. Pozostawił jednak po sobie dorobek naukowo-publicystyczny, którego w żadnym stopniu nie sposób zdeprecjonować.

⁷⁷ Tamże, s. 37.

⁷⁸ Tamże, s. 37.

⁷⁹ Tamże, s. 38.

⁸⁰ Tamże, s. 38.

⁸¹ Zob. Č. Kudaba, *Siena*, „Santara” 2009, nr 65, s. 8.

⁸² V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 37. Zob. Cz. Miłosz, *Zniewolony umysł*, dz. cyt.; A. Walicki, „Zniewolony umysł” po latach, Warszawa 1993 oraz A. Zawada, *Miłosz*, Wrocław 1996.

⁸³ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 37.

⁸⁴ Tamże, s. 37.

Tomas Venclova

Tomas Venclova (urodzony w 1937 roku) to wybitny współczesny litewski poeta, publicysta, badacz oraz tłumacz literatury pięknej⁸⁵. Jak podają Daujotyte oraz Kvietkauskas, autor *Siedmiu wierszy* (1986) usłyszał pierwszy raz o twórczości Czesława Miłosza jako kilkunastoletni chłopak z ust swojego ojca Antanasa Venclovy (1906–1971) – nauczyciela, pisarza, poety, deputowanego parlamentu Litwy (1940) oraz jej późniejszego ministra oświaty. Tomas Venclova wspominał, że wiersze Miłosza czytał już w archiwalnych numerach „Naujoji Romuva”, przechowywanych w bibliotece domowej swego ojca. Jakość ich tłumaczeń nie wywarła jednak na nim odpowiedniego wrażenia. W okresie studenckim zaczął się jednak uczyć języka polskiego. Po jakimś czasie dotarł on – nie bez trudności związanych z obowiązującą w czasach jego młodości na Litwie cenzurą – do *Rodzinnej Europy* Miłosza. Czytanie tej książki wspominał po latach jako jedno ze swoich najbardziej wyrazistych doświadczeń. Opisał je później szczegółowo w szkicach literackich *Kształty nadziei*⁸⁶. Pierwszy utwór Miłosza przeczytany przez autora *Sześciu wierszy* (1991) w Wilnie był w jakimś sensie – jak podają litewscy badacze – symbolicznym dowodem na ciągłość ludzkich losów oraz pamięci⁸⁷.

Warto w tym miejscu szczególnie podkreślić, że młody Venclova mógł się szerzej zapoznać z twórczością Miłosza głównie dzięki styczności z Janem Błońskim (1931–2009), z którym jeszcze jako student utrzymywał obszerną korespondencję. Wedle słów Daujotyte i Kvietkauskasa, ich znajomość zawiązała się najprawdopodobniej w 1968 roku na wspólnym sympozjum semiotycznym w Tartu⁸⁸. Venclova odwiedził też Błońskiego w Krakowie w roku 1970⁸⁹. Goszcząc wówczas w domu polskiego literaturoznawcy, dostał od niego do przeczytania zbiór Miłosza zatytułowany *Światło dzienne*. Teksty w powyższym tomie wywarły na nim ogromne wrażenie. W swoim późniejszym liście do Miłosza z roku 1977 nazwał on je nawet „źródłem jednego ze swoich najgłębszych przeżyć”. A utwór ze *Światła dziennego*, który odcisnął na nim wów-

⁸⁵ Zob. <http://www.tekstai.lt/tekstai/1-tekstai/374-venclova-tomas>.

⁸⁶ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 360-361. Zob. T. Venclova, *Kształty nadziei*, Warszawa 1995, s. 147 oraz A. Franaszek, *Miłosz. Biografia*, dz. cyt., s. 122, 714.

⁸⁷ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 362.

⁸⁸ Tamże, s. 362-363. Zob. J. Błoński, *List do Tomasa Venclovy*, 14 grudnia 1968, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas [zbiór rękopisów biblioteki Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas – LLTI BR] F95-19, 1. 1.

⁸⁹ J. Błoński, *Miłosz jak świat*, dz. cyt.

czas niemal metafizyczne piętno i pozostaje dla niego ważny po dziś dzień, nosi tytuł *Mittelbergheim*⁹⁰. Wiersz ten został zadedykowany prozaikowi oraz eseiście Stanisławowi Vincenzowi (1888–1971) i stanowi symboliczny zapis duchowej rekonwalescencji Miłosza.

Do kolejnego spotkania Miłosza z Venclovą w przestrzeni poetyckiej doszło za sprawą Josifa Brodskiego (1940–1996), który dał polskiemu nobliście do przeczytania wybrane fragmenty twórczości autora *Znaku mowy* (1972). Miłosz poprosił swojego przyjaciela, Raphaela Sealeya (1927–2013) – wybitnego indoeuropeistę i historyka starożytnej Grecji – by ten przetłumaczył dla niego wiersz Venclovy zatytułowany *Rozmowa w zimie*. I w takiej właśnie formie tekst ten trafił do paryskiej „Kultury”, na łamach której został on wydrukowany w maju 1973 roku⁹¹.

Zdaniem Daujotyć i Kvietkauskasa, *Rozmowa w zimie* najbardziej poruszyła Miłosza jako poetycki wyraz – pozbawionych wszelkich gwarancji – uczuć ludzkiej wiary oraz rozpacz. Autor *Doliny Issy* zwrócił również uwagę na symbolikę zwrotu „ostatni słój” u Venclovy, która go na tyle zachwyciła, że dawał temu częstokroć upust w trakcie późniejszych wspólnych rozmów z litewskim twórcą. Wydaje się więc, że utwór Venclovy pozostawał dla Miłosza istotnym świadectwem jego dawnych postaw, decyzji i przekonań, wyrosłych przecież ze wspólnej tym artystom polsko-litewskiej tradycji i kultury⁹².

W 1975 roku Venclova nosił się z zamiarem emigracji ze Związku Radzieckiego. Napisał w tej sprawie *List otwarty* do Komitetu Centralnego Litewskiej Partii Komunistycznej, prosząc w nim o zgodę na opuszczenie kraju. Wspierali go w tym Brodski oraz Miłosz, z którym odbył on nawet wtedy swoją pierwszą rozmowę telefoniczną. Polski poeta zapewniał też Venclovę korespondencyjnie o czekającym na niego wakacie na uniwersytecie w Berkeley. W końcu 25 stycznia 1977 roku litewski poeta wylądował na paryskim lotnisku⁹³. Nieposiadający się z radości Miłosz snuł w związku z tym faktem otwarte plany, marząc przede wszystkim „(...) o triumwiracie poetów z Brodskim i Venclovą, grupie, w której mógłby mieć miejsce istotne rozmowy, za jakimi

⁹⁰ V. Daujotyć, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 363-365.

⁹¹ Tamże, s. 367. Zob. I. Grudzińska-Gross, *Miłosz i Brodski. Pole magnetyczne*, wstęp T. Venclova, Kraków 2007.

⁹² V. Daujotyć, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 367-369.

⁹³ Tamże, s. 369-371.

wielokrotnie tęsknił”⁹⁴. Jego nadzieje miały się już niebawem ziścić. Venclova dotarł bowiem do Berkeley pod koniec marca 1977 roku. Tam też narodziła się ich serdeczna przyjaźń, której pokłosiem staną się wspólne rozmowy obu twórców o Wilnie nad Zatoką San Francisco. One to zaowocują wydaniem słynnego dyskursu intelektualnego Miłosza i Venclovy zatytułowanego *Dialog o Wilnie* (1984)⁹⁵.

Venclova zaczął tuż po przylocie do USA wykładać semiotykę według koncepcji Jurija Łotmana (1922–1993) na kalifornijskim uniwersytecie. Na jego prelekcje przychodził częstokroć sam Miłosz, zadając mu między innymi pytania z dziejów religii i wolnomularstwa. Współpraca i znajomość obu artystów nabrała większego wigoru w schyłkowej fazie istnienia Związku Radzieckiego. Miłosz oraz Venclova odwiedzali się wówczas wielokrotnie w swoich domach, tocząc intrygujące debaty literacko-filozoficzne na temat najbliższej przyszłości Wilna. Ich wizja litewskiej stolicy sprowadzała się do dwóch zasadniczych aspektów: tezy „miasta jako domu” według polskiego noblisty oraz antytezy „miasta jako wymagania” autorstwa Venclovy. Zdaniem Daujotyć i Kvietkauska, zaprezentowane w tym miejscu postulaty obu twórców czekają wciąż na swoją syntezę⁹⁶. Wydaje się jednak, że autorzy książki mocno idealizują tu rzeczywistość.

Sigitas Geda

Sigitas Geda (1943–2008) był znanym i cenionym litewskim poetą⁹⁷, eseistą oraz tłumaczem, a także jednym z inicjatorów powstania „Sajūdisu”, czyli „Litewskiego Ruchu na rzecz Przebudowy”, założonego w czerwcu 1988 roku jako nieformalne stowarzyszenie społeczne z Vytautasem Landsbergisem – późniejszym prezydentem tego kraju – na czele, w celu poparcia przebudowy systemu radzieckiego⁹⁸. Geda zdobył również uznanie jako wytrawny translator oraz interpretator twórczości Czesława Miłosza, którego kreował poniekąd

⁹⁴ Tamże, s. 372. Por. A. Franaszek, *Miłosz. Biografia*, dz. cyt., s. 9, 711-712, 714-715, 717, 757, 870, 888, 899 oraz T. Venclova, *Druga przestrzeń*, [w:] *Czeladnik czasu*, red. J. Birutė, Wilno 2010, s. 407-410.

⁹⁵ V. Daujotyć, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 373. Zob. Cz. Miłosz, T. Venclova, *Dialog o Wilnie*, Warszawa 1981.

⁹⁶ V. Daujotyć, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 374-381. Zob. Cz. Miłosz, T. Venclova, *Dialog o Wilnie*, dz. cyt.

⁹⁷ Zob. min. S. Geda, *Śpiewy Jadźwingów*, wybór wierszy i pośł. I. Vedrickaitė, Warszawa 2002 oraz tegoż, *Śpiący Teodendron. Stare wiersze Jadźwingów*, oprac. tekstu lit. V. Sventickas, przeł. A. Rembiałkowska, graf. M. P. Vilutis, Warszawa 2006.

⁹⁸ V. Daujotyć, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 29.

w swoich dziełach na duchowego odnowiciela litewskiej ojczyzny⁹⁹. Należy tu szczególnie podkreślić, że wzajemny wpływ obu tych poetów na siebie p o z o - s t a w a ł d o ś ć d u ż y .

Zdaniem autorów *Litewskich kontekstów Czesława Miłosza*, w tekstach literackich polskiego noblisty „(...) nietrudno znaleźć elementy wysokiego stylu poetyckiego Gedy, nawet odpowiedniki [tych samych – M. S.] słów (...)”¹⁰⁰. Z kolei wyraźnie Miłoszowską poetykę obrazowania słowem rozpoznamy bez większych przeszkód w liryku litewskiego poety zatytułowanym *Pieśń o drzewie świata* (z lit. *Giesmė apie pasaulio medį*) z cyklu *7 vasarų giesmės* wchodzącego w skład jego – uhonorowanego nagrodą państwową – tomu *Babilono atstatymas* (1994)¹⁰¹.

Autor *Szpaka pod księżycem* (1984) wykreował w swojej twórczości – wedle litewskich badaczy – pojemną formę, obejmującą związki człowieka oraz „(...) jego przyrodzonego miejsca (niekoniecznie państwa), ziemi i nieba, ducha i pierwotnego krajobrazu. To pojemna tożsamość, ale niepozbawiona bolesnych sprzeczności”¹⁰². Te same problemy natury filozoficzno-psychologicznej nurtowały zresztą samego Miłosza. Za symboliczny wyznacznik twórczości obu tych artystów mogą bowiem posłużyć takie oto egzystencjalne pytania, jak: «kim jestem?»; «skąd jestem?»; «jaki jestem?»; «po co jestem?»; «co powinienem robić?»; «dokąd zmierzam?»¹⁰³. To artyści, którzy stale szukali swojej tożsamości. Nieustannie sprawdzając siebie, własne reakcje, stany, wybory i uczucia, dążyli oni do idei prawdy jako podstawy ich osobowości¹⁰⁴.

Miłosz i Geda razem dochodzili więc – na niwie literackiej oraz w codziennej egzystencji – do metafizycznych wymiarów, formując je niejako z fantomów zdarzeń zawartych alegorycznie w dookolnej rzeczywistości. Proces ten odbywał się u nich „(...) od podstaw, od samego początku – od przyrodzonych związków z naturą, ze stylem życia”¹⁰⁵. Wynikał z ich tajemniczych przeczuć oraz tęsknot. Był symbolicznym remedium pisarzy na wewnętrzne rozterki, duchowym lekarstwem pozwalającym im choć na chwilę zapomnieć o zimnowojennej geopolityce.

⁹⁹ Tamże, s. 29. Zob. m.in. S. Geda, *Žalio gintaro vėriniai: eilių romanai*, Wino 1998.

¹⁰⁰ V. Daujotytė, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 29.

¹⁰¹ Tamże, s. 29. Por. S. Geda, *Žalio gintaro vėriniai: eilių romanai*, dz. cyt.

¹⁰² V. Daujotytė, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 30.

¹⁰³ Tamże, s. 30.

¹⁰⁴ Tamże, s. 30.

¹⁰⁵ Tamże, s. 32.

Lokalny patriotyzm pisarza: dzieje powrotów na Litwę

Miłosz – jak podają Daujotyte i Kvietkauskas – bardzo pilnie śledził początki „Sajūdisu”¹⁰⁶ na Litwie¹⁰⁷. Polski noblista bacznie przyglądał się również momentowi ogłoszenia niepodległości Litwy i procesowi formowania się w jej strukturach wolnego społeczeństwa. Gdy tylko dowiedział się o krwawych incydentach z 13 stycznia 1991 roku w Wilnie (związanych z interwencją Armii Radzieckiej, w wyniku której śmierć poniosło 14 osób cywilnych, a ponad 600 zostało ciężko rannych) zainicjował – jak podają badacze – publiczną deklarację triumwiratu poetów – Tomas Venclova, Josif Brodski, Czesław Miłosz – skierowaną do międzynarodowej społeczności pod wielce wymownym tytułem *Poets for Lithuania* („Poeci dla Litwy”), która została opublikowana na łamach „The New York Times” 15 stycznia 1991 roku¹⁰⁸. Artyści ci opowiedzieli się w swoim oświadczeniu przede wszystkim „(...) przeciwko nieludzkiej agresji Sowietów wobec mieszkańców Litwy. Wydarzenia ostatnich dni przywołują [ich zdaniem – M. S.] gorzkie wspomnienia najcięższych zbrodni Związku Radzieckiego”¹⁰⁹. Na apel ten odpowiedział Aleksander Sołżenicyn (1918–2008), który rozpowszechniając ową odezwę do żołnierzy ZSRR, starał się – drogą merytorycznej perswazji i etycznych argumentów – skłonić swoich rodaków, Rosjan, by odmówili oni wykonywania zbrodniczych rozkazów¹¹⁰.

Z kolei Miłosz wysłał do „The New York Times’a” wraz ze wspomnianym listem protestacyjnym artykuł zatytułowany *Moskwa i zatruty pomidor*, w treści którego wyrażał gorące wsparcie dla Litwy¹¹¹. Warto odnotowania pozostaje to, że w Polsce tekst ów ukazał się na łamach „Gazety Wyborczej” 18 stycznia 1991 roku¹¹².

Autor *Zniewolonego umysłu* wierzył jednak – wedle opinii Daujotyte i Kvietkauskasa – że litewski duch nie załamie się w obliczu zbrojnej interwencji sąsiada. Twierdził, że owa okupacja doprowadzi do upadku sowieckiego im-

¹⁰⁶ Istotę ruchu „Sajūdis” wyjaśniłem szerzej w swoim artykule opisując sylwetkę biograficzną Sigitasa Gedy.

¹⁰⁷ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 382.

¹⁰⁸ Tamże, s. 392. Zob. T. Venclova, I. Brodski, Cz. Miłosz, *Poets for Lithuania*, „The New York Times” 15 stycznia 1991, s. A 19.

¹⁰⁹ Tamże, s. A 19.

¹¹⁰ Zob. A. Sołżenicyn, *List do Czesława Miłosza*, 15 stycznia 1991, Beinecke, GEN MSS 661, Box 59, Folder 89.

¹¹¹ Cz. Miłosz, *Moscow's Poisoned Tomato*, „The New York Times” 15 stycznia 1991.

¹¹² Tegoż, *Moskwa i zatruty pomidor*, „Gazeta Wyborcza” 1991, nr 15, s. 6.

perium. Miłosz uznawał Litwę – zdaniem badaczy – za kraj pielęgnujący prawdziwe europejskie tradycje, na którym jeszcze raz próbuje żerować „konająca bestia totalitaryzmu”¹¹³. Polski noblista – nawiązując do przemysłów Oskara Miłosza – twierdził, że jego duchowa ojczyzna prowadzi właśnie walkę nie tylko polityczną, lecz także tę o wymiarze eschatologicznym. Solidaryzując się ze swoimi rodakami i pokładając wielką nadzieję w inicjatywach społeczno-politycznych „Sajūdisiu”, nawoływał jednocześnie, by cywilizowane państwa Zachodu, zafrasowane początkiem zbliżającej się wojny na Bliskim Wschodzie, nie przyczyniły się – swoją inercyjną postawą – do jeszcze większych cierpień i międzynarodowej izolacji małego narodu. Otrzymał on w ramach powyższych działań ogromne wsparcie polityczno-moralne między innymi ze strony ówczesnego prezydenta Polski Lecha Wałęsy, który w prywatnej rozmowie z nim „(...) mówił przede wszystkim o roli pisarzy w budowaniu mostów między narodami (...)”¹¹⁴.

Tuż po odzyskaniu przez Litwę niepodległości miejscowe środowiska próbowały nawiązać kontakt z Miłoszem. Pomimo różnych prób i zaproszeń kierowanych do polskiego noblisty ze strony przewodniczącego litewskiego Związku Pisarzy Vytautasa Martinkusa oraz ministra kultury i oświaty Litwy Dariusza Kuolysa w 1990 roku, poeta przybył w swoje rodzinne strony dopiero 26 maja 1992 roku, czyli po przeszło pięćdziesięciu dwóch latach. Na płycie wileńskiego lotniska czekali na niego wtedy minister Kuolys, przewodniczący Martinkus, a także rektorzy Uniwersytetów Kowieńskiego i Wileńskiego w osobach Algirdasa Aviżienisa i Rolandasa Pavilionisa. Wedle naocznych świadków, pisarz wypowiedział wówczas po litewsku znamienne słowa: „*Aš esu laimingas*”, czyli w bezpośrednim tłumaczeniu na język polski: „Jestem szczęśliwy”¹¹⁵.

Odbyły się wtedy: wręczenie Miłoszowi doktoratu *honoris causa* na uniwersytecie w Kownie, połączone z późniejszym wieczorem twórczości poety; otwarcie z jego udziałem *Poezijos pavasaris* (z pol. „Poetyckiej wiosny”) w Kownie Palemonie, gdzie miał on czytać własne wiersze; uroczystość nadania pisarzowi honorowego obywatelstwa miasta Kiejdany; podróż artysty do rodzinnych Szetejń i do Wędziagoły na groby swoich krewnych, jak również wieczór twórczości Miłosza w Wilnie, w celi Konrada, w której niegdyś więziony był przecież Mickiewicz, a w okresie międzywojennym odbywały się

¹¹³ V. Daujotytė, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 383.

¹¹⁴ Tamże, s. 384.

¹¹⁵ Tamże, s. 384-387.

słynne „Środy Literackie”¹¹⁶. Poeta przywiózł wówczas na Litwę najnowszy zbiór własnych esejów zatytułowany *Szukanie ojczyzny*, który zadedykował symbolicznie poprawie stosunków polsko-litewskich. I na tej z ostatnich wymienionych tu uroczystości otrzymał on honorowe obywatelstwo litewskie z rąk prezydenta Vytautasa Landsbergisa¹¹⁷.

Spotkanie to wzmogło jednak – niestety – utajone polsko-litewskie antagonizmy. Do ich erupcji doszło między innymi za sprawą wypowiedzi Vytautasa Rubavičiusa, który na łamach pisma „Literatūra ir menas” w artykule zatytułowanym *Sulenkintais lietuvių keliais* (z pol. *Spolszczonymi ścieżkami Litwinów*) pisał wręcz o wbitym Litwie nożu w plecy¹¹⁸. Rubavičius twierdził w swoim tekście między innymi że: „(...) dla Polaków Litwa była i musi być polska. (...) Przecież Polska, gdy my walczyliśmy o niepodległość, demonstracyjnie milczała i po cichu (a teraz już całkiem otwarcie) wspierała wszystkich litewskich komunistycznych przywódców polskiego pochodzenia (...)”¹¹⁹.

Autorzy *Litewskich kontekstów Czesława Miłosza* zaznaczyli wyraźnie, że refleksjom „(...) Miłosza na Litwie nie zawsze towarzyszyło zrozumienie, jakie mosty ku przyszłości zamierzał budować zarówno przez świadectwo swojej tradycji, jak i inicjowanie dialogu między narodami i problemową analizę czasu i zdarzeń”¹²⁰. Taki obraz autora *Doliny Issy* pobrzmiewa też niekiedy do dzisiaj na rodzinnej ziemi poety, stając się zamierzonym, bądź zupełnie bezwiednym, choć równie niebezpiecznym polem kolejnych scysji polsko-litewskich.

Nie inaczej działo się lub nadal dzieje w Polsce, gdzie proces oskarżeń wymierzonych w osobę i twórczość Miłosza zainicjował Zbigniew Herbert pod

¹¹⁶ Zob. *Wileńskie szopki akademickie (1921–1933)*, wstęp i oprac. M. Olesiewicz, Białystok 2002; *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie: Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14-17 IX 1994 r. w czterech tomach*. T. I: *Historia i ludzkie losy*, red. E. Feliksiak, A. Mironowicz, Białystok 1996; *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie: Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14-17 IX 1994 r. w czterech tomach*. T. II: *Kultura i trwanie*, red. E. Feliksiak i A. Kisielewska, Białystok 1996; *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie: materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14-17 IX 1994 r. w czterech tomach*. T. III: *Polszczyzna kresowa*, red. E. Feliksiak, B. Nowowiejski, Białystok 1996; *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie: Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14-17 IX 1994 r. w czterech tomach*. T. IV: *Literatura*, red. E. Feliksiak, A. Kiezuń, Białystok 1996; *Wilno i świat: dzieje środowiska intelektualnego*. T. I, red. E. Feliksiak, M. Leś, Białystok 2002 oraz *Wilno i świat: dzieje środowiska intelektualnego*. T. II, red. E. Feliksiak, M. Leś, Białystok 2002.

¹¹⁷ V. Daujotytė, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 387-388, 391.

¹¹⁸ V. Rubavičius, *Sulenkintais lietuvių keliais*, „Literatūra ir menas” 6 czerwca 1992, s. 3.

¹¹⁹ V. Daujotytė, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 393.

¹²⁰ Tamże, s. 394.

koniec swego życia. Autor *Pana Cogito* (1974), wcześniej bardzo dobry przyjaciel Miłosza i obrońca jego poezji, radykalizował stopniowo swoją postawę wobec autora *Pieska przydrożnego* (1997); mniej więcej od momentu przyznania mu literackiej Nagrody Nobla w 1980 roku. Kulminacją tych ataków pozostał wywiad udzielony przez Herberta dziennikarzom „Tygodnika Solidarność” w 1994 roku¹²¹. Własne stanowisko wobec Miłosza zmienił on dopiero na dwa miesiące przed swoją śmiercią w prywatnej rozmowie telefonicznej z dotychczasowym adwersarzem¹²². Jednak dużej części radykalnej opinii publicznej w Polsce, związanej głównie z tak zwanym obozem narodowym, nie przekonała ta próba dokonania rehabilitacji Miłosza przez autora *89 wierszy* (1998). Pośrednim pokłosiem sporów na temat Miłosza była narastająca fala protestów społecznych w sprawie pochówku noblisty w Krypcie Zasłużonych na Skałce 27 sierpnia 2004 roku. I choć Miłosz nie był w swoim życiu zupełnie bez win, to miał pełne prawo, tak jak każdy człowiek, do godnego i honorowego pogrzebu oraz upamiętnienia.

Daujotyte oraz Kvietkauskas akcentują jednak we własnej książce głównie pozytywny obraz relacji polsko-litewskich, których autor *Gdzie wschodzi słońce i kędy zapada* wydaje się – wnioskując ze słów litewskich badaczy – niejako symbolicznym gwarantem¹²³. Podkreślają szczególnie fakt, że ubrany w doktorską togę Miłosz, zwracający się po raz pierwszy do audytorium na Uniwersytecie Witolda Wielkiego w Kownie, wygłosił swoje trzy początkowe akapity po litewsku. Poeta dzieląc się ze wszystkimi wzruszeniem, stwierdził – nawiązując do historii Litwy pod okupacją radziecką – że, Litwini uparcie „(...) dążąc do wolności, (...) w końcu ją odzyskali. Walka Dawida z Goliatem skończyła się klęską Goliata”¹²⁴.

Autorzy książki *Litewskie konteksty Czesława Miłosza* dodają też, że dwoma ważnymi świadectwami dokumentującymi, ile znaczył dla ówczesnej kultury litewskiej powrót Miłosza, pozostają mowy Andriusa Kubiliusa i Sigitasa Zigmasa Gedy na Uniwersytecie Witolda Wielkiego w Kownie. Pierwszy z nich, cytując i parafrazując wiersze poety, których duża część miejscowych słuchaczy jeszcze wówczas znać nie mogła, kontynuował tradycję refleksji

¹²¹ Zob. *Pojedynki Pana Cogito*. Ze Zbigniewem Herbertem rozmawiają Anna Popek i Andrzej Gelberg, „Tygodnik Solidarność” 11/11/1994, s. 1.

¹²² Zob. K. Herbert, *Pani Herbert*, rozm. przepr. J. Żakowski, „Gazeta Wyborcza” 30/12/2000-01/01/2001, s. 10-15.

¹²³ V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 6.

¹²⁴ *Likimas taip lėmė. Česlovo Milošo kalba, pasakytą Vytauto Didžiojo universitete Kaune...*, „Lietuvos aidas” 2 czerwca 1992 oraz V. Daujotyte, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 388.

Kėkštasa, Nyki-Niliūnasa i Drėmy. Mówił on bowiem o poezji „(...) bolesnej, krytycznej, obnażającej prawdę obserwacji (...)”¹²⁵. Drugi z badaczy i poetów litewskich, rozpoczynając swój wywód od fenomenu powrotów w litewskiej kulturze, przeszedł płynnie do kwestii naprawiania „(...) rozdartych przemocą map naszych dusz, obrazów historii i kultury”¹²⁶.

Natomiast powrót Miłosza do Szetejń pozostawał – według uwag Daujotyć i Kvietkauskasa – okresem najgłębszych przeżyć i emocji pisarza. Poeta wspominał wówczas, że wraca, aby spotkać się „(...) z pokładami czasu w swojej świadomości, a może nawet z samą istotą czasu”¹²⁷. Stan ducha, z którym szedł on znów do wąwozu rodzimej Niewiaży, był dla niego – podług litewskich badaczy – niczym zbliżanie się do długo w sobie pielęgnowanej i w końcu odkrytej tajemnicy¹²⁸. Poeta wypowiedział w pewnym momencie rzecz następującą:

Znalazłem się w miejscu, teraz oznaczonym kępą chwastów, gdzie kiedyś stał dwór. (...) Nie czułem żalu ani gniewu, ani nawet smutku. Stałem w obliczu nie tyle historii mojego stulecia, ile samego czasu. Wszyscy ludzie, którzy tu kiedyś spacerowali, już nie żyją, podobnie jak większość tych, którzy urodzili się w tym samym roku co ja, gdziekolwiek na świecie przyszło im żyć. Ciesząc się z tego, że mogłem tu wrócić, miałem świadomość, że powrót stał się możliwy, ponieważ pewne wielkie mocarstwo przestało istnieć, ale najważniejszy w tamtej chwili był namacalny żywioł upływającego czasu¹²⁹.

Miłosz miał więc do swojej wizyty w Szetejniach stosunek na wskroś metafizyczny, bo znaczony jego proustowskimi poszukiwani utraconego czasu w miejscu ewokującym w pokładach pamięci poety wspomnienia z lat dzieciństwa.

Podobne uczucia towarzyszyły mu podczas jego drugiego powrotu na Litwę we wrześniu 1997 roku, kiedy to został zaproszony na zorganizowaną w Wilnie przez prezydentów Litwy i Polski konferencję poświęconą tematyce koegzystencji narodów oraz na sesję naukową na Uniwersytecie Witolda Wielkiego dedykowaną twórczości Miłosza. Na pierwszym ze spotkań poeta zaznaczył, że jako twórca będzie mówił przede wszystkim o tym, co go intrygowało

¹²⁵ Tamże, s. 390.

¹²⁶ Tamże, s. 390.

¹²⁷ Tamże, s. 395. Zob. Cz. Miłosz, *Szczęście*, [w:] tegoż, *O podróżach w czasie*, Kraków 2004, s. 266.

¹²⁸ V. Daujotyć, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 395.

¹²⁹ Cz. Miłosz, *Szczęście*, dz. cyt., s. 267.

w dzieciństwie i pociąga do dziś, czyli o upływającym czasie – nawiązując przy tym do badania przeszłości Wielkiego Księstwa Litewskiego przez Jerzego Giedroycia, któremu udało się dzięki swym studiom odnaleźć nowe rozwiązania starych konfliktów – oraz o Heraklitowej rzece, o której pisał w 1929 roku na egzaminie maturalnym w Wilnie¹³⁰.

Na drugim spotkaniu artysta zaprezentował zaś – podnosząc kwestię kryzysu poezji – swoje *Wiersze wybrane*, które właśnie wtedy ukazały się w litewskim przekładzie pod tytułem: *Rinkiniai eileraščiai*. Natomiast podczas wyprawy do Szetejń zostały mu wręczone dokumenty przywracające prawo własności do jego rodzinnej ziemi, którą on podarował z kolei „Fundacji Miejsc Rodzinnych Czesława Miłosza”. Jej przewodniczący, Algirdas Avižienis, rozpoczął w trybie pilnym starania o przekształcenie Szetejń w centrum kultury, a w roku 1998 prezydent Litwy Valdas Adamkus (znajomy pisarza z czasów zjazdów organizacji „Santara-Šviesa”) położył kamień węgielny pod budowę owego ośrodka. Rok później odrestaurowano jedyny zachowany budynek (stuletni spichlerz przy dworze) oraz uporządkowano park. W ten sposób centrum konferencji i spotkań kulturalnych rozpoczęło działalność. Zabiegi te docenił poeta, gdy po raz trzeci w połowie lipca 1999 roku razem ze swoją żoną Carol Thigpen-Miłosz odwiedził Litwę¹³¹.

Czwarta i ostatnia podróż autora *Ziemi Ulro* (1977) na Litwę miała miejsce między 1 a 4 października 2000 roku. Wtedy to doszło do wizyty w Wilnie trójki noblistów – Miłosza, Szymborskiej i Grassa, którym towarzyszył także Venclova. Prócz licznych dyskusji i odczytów na Uniwersytecie Wileńskim i w stołecznym ratuszu czwórka artystów odsłoniła także na ulicy Ludwisarskiej (z lit. *Liejyklos*) tablicę pamiątkową poświęconą Josifowi Brodskiemu¹³².

Nadzieja

Litewskie konteksty Czesława Miłosza autorstwa Daujotyté oraz Kvietkauskasa to książka merytoryczna, bardzo dobrze warsztatowo napisana i ciepło przyjęta przez polską i litewską prasę. Tak oto na jej temat wypowiedział się

¹³⁰ V. Daujotyté, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 398-399. Zob. Cz. Miłosz, *Apie Heraklito upę ir XX amžiu (O Heraklitowej rzece i XX wieku – mowa wygłoszona na konferencji w Wilnie 6 września 1997)*, „Šiaurės Atėnai” 13 września 1997.

¹³¹ V. Daujotyté, M. Kvietkauskas, *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, dz. cyt., s. 399-400.

¹³² Tamże, s. 400-403.

Krzysztof Czyżewski (dyrektor Ośrodka Pogranicze Sztuk, Kultur, Narodów z Sejn) na łamach „Gazety Wyborczej” w 2014 roku: „To ważna książka, która rzuca więcej światła na związki Miłosza z Litwą i Litwinami. Z tej publikacji dużo dowiadujemy się o tym etapie życia Czesława Miłosza i znajdujemy nowe wątki z jego życia, dotąd nam mało znane”¹³³. Z kolei Brygita Łapszewicz z „Kuriera Wileńskiego” zwróciła uwagę, że dzieło litewskich badaczy otrzymało – w pełni zasłużenie – Nagrodę im. Roku Miłosza (2011), przyznaną z inicjatywy Instytutu Polskiego w Wilnie, Związku Dziennikarzy Litwy i litewskiego Narodowego Zrzeszenia Twórców¹³⁴. Pochlebne recenzje *Litewskich kontekstów Czesława Miłosza* odnajdziemy również na portalach internetowych poświęconych nowościom wydawniczym, jak choćby w serwisie „lubimyczytać.pl”¹³⁵.

Słabszą stroną prezentowanej tutaj książki wydaje się jej na poły partykularne i idealistyczne ukazanie litewskich kontekstów Czesława Miłosza z pominięciem szerszego tła polskiego, bez którego trudno przecież zrozumieć twórczość literacką oraz wybory życiowe Miłosza, także te dotyczące stosunku samego pisarza do jego rodzinnych stron. Choć – co należy szczególnie podkreślić – dzieło Daujotyté oraz Kvietkauskasa pozostaje tekstem *pionierskim*, a przez to funkcjonującym w jakimś sensie na szczególnych prawach. Tym bardziej, że podejmuje ono te wątki o życiu i twórczości Miłosza, które wcześniej były częściowo lub niemal praktycznie nieznanie polskiej opinii. To przełomowy i bardzo dobry przyczynek do dalszego dialogu o polsko-litewskich korzeniach autora *Doliny Issy*.

Zapoznając się z intrygującą monografią Daujotyté i Kvietkauskasa mogliśmy więc śledzić, jak Miłosz – równoprawny dziedzic kultury Polski i Litwy – peregrynując mentalnie do swojej duchowej ojczyzny na kartach powieści, poematów, wierszy oraz esejów, dotarł w końcu po ponad półwiecznej banicji w swoje rodzinne strony, by jeszcze raz, tym razem już u kresu własnego żywota, scementować i usiłować symbolicznie naprawić polsko-litewskie relacje, ugruntowane przecież we wspólnej, wielowiekowej tradycji obu spokrewnionych ze sobą etnosów.

¹³³ P. Skwirowski, „Gazeta Wyborcza (Białystok)” 14.VIII.2014 [wydanie internetowe: http://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/1,35241,16479568,Odkrywanie_poety_na_nowo_Pamianie_Milosza_w_Krasnogradzie.html].

¹³⁴ B. Łapszewicz, *Podsumowanie Roku Czesława Miłosza*, „Kurier Wileński” 29.XII.2011 [wydanie internetowe: <http://kurierwilenski.lt/2011/12/29/podsumowanie-roku-czeslawamiłosza/>].

¹³⁵ Zob. <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/277920/litewskie-konteksty-czeslawamiłosza>.

Bibliografia

- Błoński J., *Kim jest Miłosz?*, „Tygodnik Powszechny” 1998, nr 18, s. 12.
- Błoński J., *Miłosz jak świat*, wyd. 2. poszerz., Kraków 2011.
- Daujotytė V., Kvietauskas M., *Litewskie konteksty Czesława Miłosza. Monografia*, przeł. J. Tabor, Sejny 2014.
- Fiut A., *Czesława Miłosza autoportret przekorny*, Kraków 1988.
- Fiut A., *Moment wieczny. Poezja Czesława Miłosza*, wyd. przejrz. i poszerz., Kraków 2011.
- Fiut A., *W stronę Miłosza*, Kraków 2003.
- Fiut A., *Z Miłoszem*, Sejny 2011.
- Franaszek A., *Miłosz. Biografia*, Kraków 2011.
- Grudzińska-Gross I., *Miłosz i Brodski. Pole magnetyczne*, wstęp T. Venclova, Kraków 2007.
- Ławski J., *Miłosz: „Kroniki” istnienia. Sylwy*, Białystok 2014.
- Miłosz Cz., *Dolina Issy*, Kraków 1993.
- Miłosz Cz., *Gdzie wschodzi słońce i kędy zapada*, [w:] tegoż, *Poematy*, Wrocław 1989, s. 61-117.
- Miłosz Cz., *Szukanie ojczyzny*, wyd. 2, Kraków 1996.
- Siedlecki M., „Dolina Issy” i „Świat (Poema naiwne)” Czesława Miłosza – punkty zwrotne w recepcji, meandry interpretacji, [w:] *Pogranicza, Kresy, Wschód a idee Europy*. Seria II: *Wiktor Choriew in memoriam*, idea J. Ławski, red. nauk. A. Janicka, G. Kowalski, Ł. Zabielski, Białystok 2013, s. 645-657.
- Szawerna-Dyrzka A., *Bliższe i dalsze okolice Miłosza. Szkice*, Katowice 2011.

Michał Siedlecki

Lukašo Gurnickio bibliotekos Mokslo skyrius

VIKTORIJOS DAUJOTYTĖS IR MINDAUGO KVIETKAUSKO ČESLOVO MILOŠO LIETUVIŠKI KONTEKSTAI. PAMĄSTYMAI APIE POETO DVASINĘ TĖVYNĘ

Santrauka

Česlovas Milošas yra dviejų tėvynių – Lenkijos ir Lietuvos – vaikas. Būdamas Europos ir Pasaulio pilietis, niekada nė vienos neatsisakė ir abi garbingai atstovavo, tačiau dvasiškai jam turbūt buvo artimesnė gimtinė Lietuvoje – Šeteniai. Todėl straipsnyje susikoncentruojama į šiuos literatūrinius, filosofinius, istorinius klausimus, susijusius su rašytojo gyvenimu ir kūryba: lietuviškas kraštovaizdis, kultūra ir istorija Milošo poezijoje, prozoje ir eseistikoje; menininko literatūrinės-intelektualinės draugystės bei jo, kaip rašytojo, augimas: Česlovas Milošas – Jerzy Giedroyc – Sigitas Geda – Česlovas Kudaba

– Vladas Drėma; rašytojo kultūrinės inspiracijos: Vincas Kudirka – Česlovas Milošas; rašytojo metafiziniai apmąstymai; poetinės kūrybos savasties kelias; lenkų-lietuvių kalbos peizažas Milošo kūryboje ir gyvenime, poeto mitinis Vilnius; vilnietiška emigracija, susitelkusi aplink laikraštį „Literatūros lankai“ ir organizaciją Santara-Šviesa; Česlovas Milošas – Tomas Venclova: dviejų didžiųjų poetų susitikimo istorija; vietinis rašytojo patriotizmas: Milošo sugrįžimo į Lietuvą po penkiasdešimt dviejų metų istorija.